Мені випадало бути шпигуном. Правду кажучи,— мало-приємна річ. Але діло — є діло. Треба було влазити і в таку шкуру. А сам, повірите, як дерев'яний. Не почуваю образу — і квит. П'єска й без того попалася кволенька, а шпигун в ній — і говорити нема чого. Читав я, читав — тут і Кіплінг і Конан-Дойль 2, і все, що хочете. Почав людей розпитувати, на суди ходив, де я тільки не був! Надійшов і день спектаклю, а який він собою — цей шпигун — будь він проклятий! — уяви не маю. 4

Є у мене звичка — ходити по вулицях і тулитися до людних місць. Як люди говорять, як тримаються, як зодягнуті— такого надивишся, наче не актор, а інспектор міліції. Стоїть черга за газетами — і я стою. їдуть годин з шести робочі трамваї—і я там. Після восьми ранку висиплять на вулицю службовці — і я з ними. Товчеться на базарі різний народ — і я товчусь. Одежа у мене звичайна, ніякого акторського люкса,— не то я завгосп, не то обліковець по цеху, дідько мене знає.

Пішов і цього разу походити перед спектаклем. Зима надворі, мороз. Думаю, чорти їм у печінку — цим шпигунам— коли вони ходять? Яке у них опалення на душі? Як зодягнуті? І взагалі — по чому їх пізнати,, невір? Сніжок пролітає, я й радіти забув, наче це не сніжок, а помреж З з колосників сипле на мене простий папір. Замислився, людей штовхаю, чорті-що!

І раптом — стоп. Стоїть людина. Сумка, бобрикове пальто, якогось невиразного кольору штани. Кепа дуже приношена. І нові калоші на ногах. Утокмачився в вітрину з книжками. Яка напружена увага й зацікавленість! Матінко моя рідна,— яка промовиста спина! Дивлюсь на людину, людина на книжки. Учитель,— думаю,— чи пасічник? Вигляд — явно периферійний, як то кажуть.

Минаю його,— в вітрині одбилося обличчя. Очі. Ах ти ж каналія! Очі кажуть одне, а спина — інше. Дисонанс, розумієте: Очі напружено слідкують за вулицею,— сюди, туди, праворуч, ліворуч,— на непорушному

обличчі такі .колючі крапки... А плечі показують, що їх цікавить тільки вітрина. Я притишив крок, придивляюсь. Сто чортів його матері! Кепа — не з нашого матеріалу,— та як чудесно зроблена під нашу — і зміст, і форма!

Прихилився я до вітрини кроків за три і не можу очей одвести. Серце в мені тріпотить. Наче злетіло з мене літ двадцять життя і вийшов я на перше побачення до дівчини. У піт кидає. А він, видно, відчув шкурою мою нервозність. Повернув на мене, обличчя, очі напівзаплющені, глянув — бритвою потяг. І знову устромився в вітрину. Я стою, він стоїть. Обличчя його переді мною і півзаплющені очі. Ніщо не порушує образу — і неголеність, і розгублений вираз рота. Та ні — брешеш, думаю. Шкіра в тебе пещена, шкіра твоя не пасує до костюма! Я стою, він стоїть. Що робитимеш? Забув про спектакль, про час. Почуваю — ось він рушить, і я за ним слідом. Він бігом — і я бігом. Почуваю — він поповзе — і я на череві за ним. Ніколи мені такого не було. Ах ти, будь ти неладний! Зараз підійду до нього і вдарю. З якою приємністю вдарю! Галас, крики, сюрчки. Поведуть нас до міліції, а там розповім. І, вірите, найменшого сумніву немає всередині. Наче перед зробленою й граною вже роллю. Ну, треба наважитись. Раз, два...

Раптом за десять кроків од нас зупинився ще хтось. Робітфаківець чи монтер. Обвітрене обличчя, чорне пальто, сірі валянки. Стоїть, посміхається. Якась книжка в руці. Юнацький рум'янець на щоках. Такі щоки чомусь дівчатам подобаються. Він глянув на мого сусіду недбало, потім на мене. І одразу ж виключив мене із своєї уваги. Мій сусіда негайно повернувся і помалу пішов повз мене, горблячись і не підводячи очей. Він усім тілом показував кволість.

Я стояв. Рушив за ним юнак із рум'яними щоками. Він все ще посміхався, та очі його вже не пускали того, який ішов у нього попереду. Тут я побачив, що й ходить він, як мисливець. Я зітхнув з полегкістю — в юнакові відчувалася справжня мисливська кров і відповідна хода.

Ну-ну! На мене як жаром сипнуло. Давно я не був так творчо схвильований. Образ, повноцінний образ виспів у моїй душі. Грати, швидше грати! Я побіг до театру. Мені захотілося співати, і, здається, я заспівав. Міліціонер підкликав мене пальцем і козирнув мені здоровенною долонею в білій рукавичці. "Громадянин,— сказав він неголосно,— давайте не будемо!"

Ось і театр: Мене вже шукають. Помреж записує спізнення. Роздягся я, сів до гримувального столу, глянув на себе в люстро,— і раптом почуваю, як мороз, лютневий пекучий мороз поліз мені під шкіру. Де поділися радість і творчий підйом. А що, як він утече?! Що, як я прошляпив важливого чорта! Господи, спаси й гюмилуйі

, Дерев'яною рукою поклав на морду сякий-такий грим. У вухах дзвенить. Ах ти ж анахтемська твоя печінко! Ах ти ж дурень з акторською освітою! Чого ти не допровадив шпигуна до міліції? Зрадів, що образ виспів?!

Вийшов на сцену кінченою людиною. Щось кажу, комусь відповідаю на репліки,— сновида і той був би жвавіший за мене! Оце тільки б дограти п'єсу, а там піду на Дніпро шукати ополонки. Хіба я можу після цього бути на сцені? Всі творчі процеси вмерли і ніколи в мені не воскреснуть. Край. Фініта ля комедія! *

Партнери дивляться на мене, як на чорта. Гаразд,— думаю,— дивіться. Мені в цьому домі не бувати. Граю — через пень колоду. Ледве дотяг перший акт. Замкнувся в убиральні і нікого до себе не пускаю. Вийшов на сцену в другому акті. Аж постарів за антракт. Все передумав, все перегорнув. Немає мені ніякого виправдання:

А публіка наче показилася. Кожний мій вихід зустрічає оплесками. Кожний мій крок — реготом. Не дають говорити. Режисер перехопив мене за декорацією: "Прекрасно! Ви знайшли абсолютно нового ключа!"

Добре,— думаю,— можеш сміятися. Ключа знайшов! Дідька лисого знайшов. Оце б мені ще третій акт пропхати. А там — шукай вітру в полі.

В другому антракті я знову замкнувся. Насилу висидів. Як почали молотити в двері,— і подумати не дали. Цілий антракт молотили. Не одімкнув. Ось розпочали й останній акт. Іду на сцену. По дорозі мені на жилетку впав автор п'єси — "голубчику, спасибі, ви — геній". А мені байдуже. Мене нема. По сцені сновигає лише моя оболонка.

В цьому акті я зовсім охолов. П'єска вже видихалася, люди-товклися на сцені, як у пивній. Я грав гірше за останнього партача. Власне, я не грав. Я тільки хотів якнайшвидше закінчити всю оту халепу. Публіка явно здуріла. Приймала мене як оглашенна. І так до самого кінця.

'Витягли мою душу перед завісу на поклони. Стою як мумія. Порожній, неживий. Штовхнуть мене—я кланяюсь. Шарпнуть — іду. Прощаюся в думці з театром, з глядачами. Отак чомусь буває: коли я їм догоджав, хвилювався,

* Виставу закінчено! (італ.) —Ред.

грав з натхненням,— вони не помічали. Коли ж я тільки ходив на сцені — дивляться на мене виряченими очима.

Я вперше за вечір глянув на обличчя публіки. Та це ж тріумф, люди добрі! Раптом я заточився, мені забракло повітря, перука посунулась на очі,— "а... а... а...І" — застогнав я, тикаючи на публіку пальцем. Переді, мною в першому ряді глядачів стояв мій шпигун. Я загубив свідомість.

Щось холодне повернуло мене до життя. Директорша театру тримала пляшку з бутафорським вином. Шпигун сидів на стільці. Юнак із рум'яними щоками розгублено мняв у руках шапку.

"Піймали?" —видушив я з горлянки.

"Кого?" — запитала директорша,

"Оцього..."

Тоді шпигун устав і, підійшовши до мене, обняв. "Коля,— сказав він,— невже я так змінився в лікарні? Ти нас зовсім налякав. А оце ось мій синаша так виріс, з твого дозволу".

Як бачите, я й досі виступаю на сцені. Тільки з того дня я — комік.

1940

1 К і п л і н г Джозеф Редьярд (1865—1936) — англійський письменник, прозаїк і поет. Автор відомих оповідань про життя хлопчика Мауглі серед звірів ("Книга джунглів", "Друга книга джунглів") та інших творів з екзотичними та пригодницькими сюжетами.

2 Дойль Артур Конан (1859—1930)—англійський письменник, автор історичних та науково-фантастичних романів. Широку популярність йому принесли детективні повісті й оповідання про сищика-аматора Шерлока Холмса, які відзначаються захоплюючою інтригою.

3 Помреж — помічник режисера.